

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Neveléstudományi Doktori Iskola

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

SZÉNICH ALEXANDRA

AZ IDEGENNYELV-TUDÁS ÉRVÉNYESSÉGE

Német nyelvi érvényességvizsgálat a felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges nyelvtudás szempontjából, a német nyelvből 2000-ben közös érettségi–felvételi írásbeli vizsgát használó felsőoktatási intézmények körében

Témavezető: Dr. Vámos Ágnes

Budapest, 2006.

1. Bevezetés

Az iskolában közvetített tudás társadalmi érvényessége a neveléstudomány fontos témakörei közé tartozik. A tudás érvényességéről való gondolkodás a 21. század küszöbén aktuálisabb, mint valaha, amint ezt a „tudásalapú társadalom”, „tudástársadalom” szóösszetételek is jelzik.

A tudásalapú társadalomban az idegennyelv-tudás is a kulcskompetenciák között kap helyet, jelentősége a társadalmi lét minden területén növekszik. A nyelvtudás gazdasági érték: társadalmi viszonylatban a munkaerő mobilitásának feltétele, az egyén vonatkozásában pedig egzisztenciális érdek egy olyan nyelvismeret megszerzése, amellyel kedvezőbb munkalehetőségekre nyílik kilátás. Az idegennyelv-tudásnak a multikulturalitás irányába mozduló társadalmakban a közélet és a magánélet területén is egyre nő a jelentősége, emellett az oktatás világában szintén erőteljesen felértékelődik a szerepe: a globalizálódó tudás- és szakképzési piacok kialakulásával, a hallgatók nemzetközi mobilitásának fokozódásával, valamint a külföldi és hazai hallgatók számára kínált idegen nyelvű képzések révén növekvő mértékben válik a tudás megszerzésének eszközévé. A változó munkaerőpiaci feltételekhez való alkalmazkodás következtében nő az idegennyelv-tudást szaktudással kombináló stúdiumok száma és a szaknyelvoktatás jelentősége is.

A tudás jelentőségének felértékelődése, valamint a modern társadalom funkcionális tagozódása együtt jár az érvényesnek tekintett tudás differenciálódásával. A társadalmi-gazdasági változások következtében módosulnak az iskolában közvetített tudással kapcsolatos elvárások is. A tudásalapú társadalomban a társadalmi lét különböző színterein alkalmazható tudás megszerzése mindenkét érintő közüggé válik, az oktatási rendszerek hatékony működésének pedig lényeges eleme a sokféle helyi és egyéni igény figyelembevétele. Ennek megfelelően az iskolában közvetített tudás mibenlétének, minőségének meghatározásakor egyre lényegesebbé válik az oktatásban és annak eredményében közvetlenül érintettek elvárásainak feltárása. A nyelvoktatás céljainak és tartalmának meghatározásánál is alapvető fontosságú a vonatkozó társadalmi igények megismerése, azaz annak megállapítása, hogy milyen típusú nyelvtudással kell rendelkezniük az idegen nyelvet tanulóknak ahhoz, hogy nyelvtudásuk megfeleljen az elvárásoknak a magánélet, a munka, valamint a továbbtanulás és képzés területein. A nyelvtudás minőségét meghatározó elemek és a nyelvi szintek meghatározása, valamint a szükségletelemzési módszerek fejlődése révén megvalósítható a különböző nyelvhasználati helyzetekben szükséges nyelvtudás jellemzőinek feltérképezése. Az Európa Tanács (ET) által kidolgozott dokumentumok, valamint az azokon alapuló, az egyes nyelvekre vonatkozó részletes leírások lehetővé teszik a nyelvoktatás ilyen irányú tervezését.

Az egységesedő és soknyelvű Európában évtizedek óta jelen van az a törekvés, hogy az idegen nyelvet beszélők száma növekedjen. Az Európai Unió (EU) fontos célkitűzése, hogy minden európai polgár az anyanyelvén kívül még két közösségi nyelven tudjon kommunikálni, függetlenül az egyén által választott képzési pályától. A lisszaboni folyamathoz kapcsolódó oktatási stratégiai célok közt is kiemelt szerepet játszik az idegennyelv-tudás fejlesztése: az idegennyelv-tudás a tudásalapú társadalom által megkívánt alapvető készségek között szerepel, továbbá szerepet játszik az oktatási rendszerek külvilág felé történő megnyitásban. Emellett az EU oktatáspolitikai célkitűzései között fontos az oktatási mobilitás támogatása is: a nemzetközi mobilitásban résztvevő hallgatók és oktatók aránya folyamatosan nő. Ehhez kapcsolódik, hogy a nyelvtanulók között Európa-szerte emelkedik azok aránya, akik külföldön való tanulás céljával tanulnak idegen nyelvet.

A 80-as évek óta Magyarországon is folyamatosan nő az idegennyelv-tudásra vonatkozó társadalmi igény. Bár a nyelveket beszélők száma a rendszerváltást követően jelentősen emelkedett, a 2005-ös Eurobarometer-felmérés alapján hazánk lakosságának 58 százaléka továbbra sem rendelkezik alkalmazható nyelvismerettel. Ezzel párhuzamosan a közoktatással szemben erősen érvényesül az a társadalmi elvárás, hogy biztos alapokat nyújtó, használható és továbbfejleszhető idegennyelv-tudással lássa el a diákokat. A közoktatásban folyó nyelvoktatást meghatározza, hogy az országos szintű célmeghatározás folyamatában nem játszanak jelentős szerepet a szükségletelemzések és a szakmai-társadalmi konzultáció, valamint nem jellemző a közoktatás, szakképzés és felsőoktatás nyelvoktatási céljainak összehangolása sem. A központi tartalmi szabályozó dokumentumok követelményei csupán általános és mindenki számára lényeges nyelvtudást írnak le. A helyi iskolai követelményekben sem jelennek meg az idegen nyelvvvel kapcsolatos felhasználói elvárások. Mindehhez hozzájárul, hogy a közoktatásban folyó nyelvoktatással szembeni társadalmi elvárások nincsenek határozottan körvonalazva, illetve pontosan feltérképezve. Ez érvényes a felsőoktatás idegennyelv-tudással kapcsolatos igényeire is. Eközben a nyelvtudás a magyar felsőoktatás világában is egyre fontosabb: szelekciós tényezőként jelenik meg a felsőoktatás bemeneti pontján, hazai felsőoktatási intézmények is kínálnak idegen nyelvű képzéseket magyar hallgatók számára, nő a részképzésben vagy egyéb mobilitási programokban résztvevő hallgatók száma, számos intézmény kínál különböző típusú szaknyelvi képzést, továbbá a diploma megszerzésének is feltétele a nyelvvizsgálóval igazolt nyelvtudás.

Az idegen nyelveknek tehát mind az európai, mind a magyar felsőoktatásban nő a jelentősége. Mindez felveti a kérdést, hogy milyenfajta nyelvtudás szükséges ahhoz, hogy a hallgatók külföldön vagy az anyaországukban folytatott felsőfokú tanulmányaik során a nyelvet használni tudják, illetve ezen a nyelven tanuljanak tovább.

A dolgozat az idegennyelv-tudás érvényességének tárgyalásakor ehhez a fentebb vázolt problémakörhöz kapcsolódott, és a német nyelv vonatkozásában keresett válaszokat a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges nyelvtudás mibenlétére vonatkozó kérdésre. A témát nemzetközi kontextusba helyezve vizsgáltuk, hogy a Németországban a nyelvtudás igazolására a felsőoktatási intézmények széles köre által elfogadott nyelvi vizsgákban miképpen jelennek meg a felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges németnyelv-használat jellemzői.

A disszertáció magját alkotó német nyelvi érvényességvizsgálat a magyarországi német nyelvi érettségi vizsga fejlesztéséhez kapcsolódott. Ezért célul tűztük ki annak a kérdésnek a tisztázását, hogy a jelenlegi emelt szintű német nyelvi érettségiben mennyiben jelennek meg az idegen nyelven való tanuláshoz szükséges nyelvtudás elemei. A német nyelvből 2000-ben közös érettségi-felvételi írásbeli vizsgát használó felsőoktatási intézmények körében végzett érvényességvizsgálat során pedig a következő alapkérdésekre kerestünk választ:

- Milyen típusú németnyelv-tudás szükséges a vizsgált felsőoktatási intézményekben való továbbtanuláshoz?
- Meghatározhatóak-e a közös, németnyelv-használattal kapcsolatos igények?
- Milyen a felvételt nyert diákok nyelvi felkészültsége az intézményekben elvárt nyelvtudáshoz képest?

A német nyelvi vizsgálat a tantervi és a vizsgakövetelményekben megjelenő tudástartalmak társadalmi relevanciájának megállapítására, illetve az érintett társadalmi csoportok számára lényeges tudás összetevőinek feltárására irányuló érvényességvizsgálatok közé tartozik. A 2001-ben és 2002-ben folytatott kérdőíves felmérésben az intézményeket a képzési irányoknak megfelelően két részre osztva tártuk fel a németnyelv-

használat jellemzőit. Az 1. csoportot a nyelvszakos tanár- és bölcsészképzést kínáló egyetemek és főiskolák, a 2. csoportot a gazdasági jellegű képzést kínáló intézmények alkották. A kutatás arról kívánt átfogó képet nyújtani, hogy a két vizsgált intézménycsoportban:

- mi jellemzi a hallgatók németnyelv-tanulás folyamatát a felvételiig;
- mik a németnyelv-tanulás jelenben érvényes és távlatos céljai;
- milyen gyakorisággal fordulnak elő a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges, német nyelven végzett nyelvi tevékenységek különböző formái;
- milyen felkészültnek érzik magukat a hallgatók a különböző nyelvi tevékenységek végzésére, illetve hol mutathatók ki hiányosságok;
- milyen a hallgatók nyelvi részkompetenciákra vonatkozó felkészültsége és ennek alapján nyelvtudásuk szintje;
- milyen összefüggésben állnak a hallgatók nyelvtanulási folyamatának jellemzői nyelvi felkészültségükkel ill. felkészültségbeli hiányosságaikkal
- mi a szerepe felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges egyéb, német nyelvvel vagy német nyelvi országokkal kapcsolatos ismereteknek és a szaknyelv-ismeretnek.

A kutatás során a következő hipotézisek stabilizálódtak:

1. Németországban a külföldi diákok német nyelvű felsőoktatásban való részvételének feltétele a megfelelő németnyelv-tudás igazolása. A felsőfokú tanulmányokhoz szükséges németnyelv-tudás mérésére kidolgozott németországi nyelvi vizsgákban csak a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges tudományos nyelvhasználat alapelemei jelennek meg.
2. Magyarországon az új német nyelvi érettségi vizsgában megjelennek olyan nyelvtudás-elemek, amelyek az idegen nyelven való felsőfokú tanulmányokhoz szükséges nyelvtudással kapcsolatosak.
3. A 2000-ben a közös német érettségi–felvételi írásbeli vizsgát használó intézmények a szakmai orientációnak megfelelően két csoportra oszthatók: (1) nyelvszakos képzést kínáló intézmények, (2) gazdasági jellegű képzést kínáló intézmények. Feltételezem, hogy a két intézménycsoport hallgatóinak németnyelv-tanulási előzményeiben eltérések tapasztalhatóak.
4. Mindkét intézménycsoportra jellemző, hogy a hallgatók nagy része nem csupán a közoktatásban tanulta a német nyelvet, hanem egyéb módokon is (pl. különórák, német nyelvterületen szerzett tapasztalatok).
5. A két intézménycsoport hallgatóinak jelenben érvényes nyelvhasználati gyakorlata és a jövőre vonatkozó elképzelései eltérőek az általános nyelvhasználat, a tanulmányokhoz kapcsolódó nyelvhasználat és a munkához kapcsolódó nyelvhasználat terén.
6. A tanulmányokhoz szükséges nyelvi készségek, nyelvi tevékenységek és a nyelvtudás szintje alapján meghatározható a 2000-ben közös német érettségi–felvételi írásbeli vizsgát használó intézménycsoportokban igényként megjelenő nyelvtudás.
7. A nyelvi készségek és nyelvi tevékenységek gyakorisága alapján az intézménycsoportok németnyelv-használati jellegzetességei elkülönülnek. Meghatározhatóak azonban az intézménycsoportokban való tanuláshoz szükséges közös jellemzők.

8. A felvételt nyert diákok nyelvi felkészültsége saját megítélésük szerint több ponton nem felel meg az intézménycsoportokban elvárt nyelvtudásnak. A hallgatóknál több, az intézményekben elvárt nyelvtudás elemét képező nyelvi tevékenységgel kapcsolatosan felkészültségbeli hiány mutatkozik.
9. Azoknál a hallgatóknál, akik a közoktatás mellett egyéb módokon is tanulták a német nyelvet, kisebbek a nyelvi felkészültségbeli hiányosságok.
10. A felsőfokú tanulmányokhoz szükséges egyéb ismeretek vonatkozásában is eltérőek az intézménycsoportok elvárásai, de itt is találhatóak olyan közös pontok, amelyek támpontot nyújthatnak az új érettségi vizsga továbbfejlesztéséhez.

A következőkben a disszertáció lényegi mondanivalóit a dolgozat vonatkozó fejezeteinek megfelelően foglaljuk össze.

2. A Németországban a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges németnyelv-tudás igazolására elfogadott német nyelvi vizsgák

E fejezet célja az első hipotézishez kapcsolódó eredmények bemutatása a vonatkozó vizsgadokumentumok elemzése alapján.

A disszertáció elméleti alapokat lefektető része a *Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés* c. dokumentum alapján foglalkozott a nyelvtudást megalapozó kommunikatív nyelvi kompetenciákkal, a megfigyelhető nyelvi teljesítményben megnyilvánuló nyelvtudás-elemekkel és a nyelvtudási szintekkel, amely tényezők mentén a nyelvtudás minősége leírható, és amelyek mentén a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges nyelvhasználat is jellemezhető. Az oktatás világa a nyelvhasználat egyik fontos tartományát képezi, így e területhez kapcsolódóan is születtek a nyelvtudás tartalmait nyelvtudási szintekhez hozzárendelő leírások, amelyek az adott tartományra jellemző általános szükségleteken alapulnak. Ilyen leírás készült például az ALTE (Association of Language Testers in Europe – Európai Nyelvvizsgáztatók Egyesülete) jóvoltából. Mindezek alapján kiindulópontunk, hogy a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges idegennyelv-tudás nem tekinthető homogénnek: a felsőoktatási kontextusban általános érvényes nyelvhasználati sajátosságok mellett meghatározóak az egy-egy tudományterületre, szakterületre jellemző nyelvhasználati sajátosságok. A tudományos nyelvhasználat középpontjában a tudományterületekhez kapcsolódó, a specifikus tartalom és a nyelvi kifejezés összefonódásával jellemezhető szövegek állnak, amelyeket a nyelvhasználó létrehoz és értelmez.

A 2004. évi, a németországi felsőoktatási intézményekben való tanuláshoz szükséges nyelvvizsgákról szóló keretrendeletnek [*Rahmenordnung über Deutsche Sprachprüfungen für das Studium an deutschen Hochschulen.*] megfelelően a felsőoktatási intézmények jelenleg a következő német nyelvi vizsgákat fogadják el a nyelvtudás igazolására:

1. Deutsche Sprachprüfung für den Hochschulzugang (DSH),
2. Test Deutsch als Fremdsprache (TestDaF),
3. Prüfungsteil Deutsch der Feststellungsprüfung an Studienkollegs (a DSH vizsgához igazodik).

Elfogadják továbbá a Goethe Intézet következő vizsgáit: Zentrale Oberstufenprüfung (ZOP), Kleines Deutsches Sprachdiplom (KDS) és Großes Deutsches Sprachdiplom (GDS).

A dolgozatban az összehasonlító elemzés súlypontja a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges nyelvtudás mérésének céljával kidolgozott DSH és TestDaF vizsgákon volt.

A DSH vizsga a felsőoktatási intézmények hatáskörébe tartozik. A felsőoktatási intézmények saját vizsgaszabályzattal rendelkeznek, maguk dolgozzák ki, szervezik meg és értékelik a vizsgákat a központi útmutató (Deutsche Sprachprüfung für den Hochschulzugang (DSH) – Musterprüfungsordnung. (DSH – Vizsgaszabályzat-minta)) figyelembevételével. A vizsgaszabályzatokat a Felsőoktatási Intézmények Rektori Konferenciája regisztrálja. A regisztrációban részt vesz a német nyelvvel mint idegen nyelvvel foglalkozók szakmai szervezete, a Fachverband Deutsch als Fremdsprache (FaDaF), amelynek célja e vizsgák egységesebbé tétele, a vizsgastandardok meghatározása.

A 2001 óta működő TestDaF vizsgát Németország minden egyeteme és főiskolája elfogadja. A TestDaF standardizált, külföldön is letehető, a német nyelven való felsőfokú tanulmányokhoz szükséges nyelvtudás mérésére kifejlesztett vizsga. A vizsgát a Hageni TestDaF Intézet készíti, központilag meghatározott vizsgaidőpontokban lehet letenni akkreditált vizsgaközpontokban.

Bár a fentiek alapján a DSH és a TestDaF vizsgák az egységesség és a standardizáltság szempontjából különböznek, egyéb területeken számos közös vonással rendelkeznek. A két vizsga összehasonlításának alapját a DSH vizsgák mintaszabályzata és a TestDaF vizsga interneten elérhető vizsgadokumentumai (vizsgaszabályzat, a vizsgarészek leírása és a nyelvi szintek leírásai) képezték. Az elemzés a nyelvi szint és a megvalósuló nyelvhasználatot leíró kategóriák mentén történt meg: nyelvi készségek, témakörök, kommunikációs helyzetek és szerepek, kommunikációs szándékok, szövegek. Ezeken túlmenően vizsgáltuk még a feladatsorok jellemzőit.

A két vizsga közös jellemzője, hogy mindkettő a Németországban felsőfokú tanulmányokat folytatni akaró, származását és továbbtanulási aspirációit tekintve heterogén külföldi diákságot célozza meg. A felsőoktatási környezetben való boldoguláshoz a 2004. évi keretrendelet értelmében DSH 2 és a TDN 4-es szintű nyelvtudásra van szükség minden nyelvi alapkészség vonatkozásában. Ez a TestDaF vizsga esetében pontosan meghatározott szint az ET szinteket tekintve magas szintű, a B2.2 szint tetejét és a C1.1 szint alsó részét átfogó nyelvtudásnak felel meg. (Megjegyzendő, hogy a nyelvtudás igazolására elfogadott ZOP, KDS és GDS vizsgák ennél magasabb, C2 szintű nyelvtudást mérnek.) A TDN 4 és DSH 2 szintet Németország minden egyeteme és főiskolája elfogadja. Mindkét vizsga egy-egy további nyelvi szintet különít el e szint felett és alatt. A DSH 1 és TDN 3 szintű nyelvtudást csak bizonyos felsőoktatási intézmények fogadják el. Az, hogy a DSH és a TestDaF több nyelvi szintet fognak át, azzal magyarázható, hogy csak így biztosítható a heterogén nyelvi felkészültségű vizsgázók nyelvi teljesítményének megfelelően differenciált mérése, valamint a felhasználó intézmények eltérő nyelvtudási igényeihez való igazodás.

Mindkét vizsgában megjelenik a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges négy nyelvi alapkészség. Az alapkészségeket mindkét vizsgában külön vizsgarészekben mérik. Az egyes alapkészségek aránya az értékelésben a TestDaF vizsgánál azonos (25 %), a DSH vizsgánál a beszéd-készség a többi készségnél hangsúlyosabb szerepet játszik (30 % és 20 %). A DSH vizsga ezen kívül a tudományos nyelvhasználatra jellemző nyelvtani és lexikai ismereteket külön feladatokkal is méri, míg a TestDaF vizsgán ezek az elemek külön nem jelennek meg. A tudományos nyelvhasználatra jellemző struktúrák megértésének vizsgálata a receptív készségeket mérő vizsgarészek része, a produktív használat pedig az írás- és a beszéd-készséget mérő vizsgarészek értékelésénél jelenik meg.

A témakörök, a kommunikációs helyzetek és szerepek, a megvalósítandó kommunikációs szándékok meghatározásánál, valamint a szövegek és egyéb segédanyagok tekintetében mindkét vizsgánál a felsőoktatási

tanulmányi kontextus jelenti a kiindulási alapot, de ahogy a TestDaF szintleírások kiemelik, a viszonyítási pont minden esetben az egyes szakoktól független tudományos kontextus. A két vizsga között különbségként jelenik meg, hogy míg a DSH vizsgáknál döntően a tudományos nyelvhasználat áll a középpontban, a TestDaF vizsgánál az egyetemi élet mindennapjaihoz kapcsolódó nyelvhasználati aspektusok is megjelennek. A tudományos témák mindkét vizsgán hangsúlyos szerepet játszanak, de speciális ismeretekre, szaktudásra egyik vizsgán sincs szükség. Ugyanakkor a TestDaF vizsgán megjelölt témakörök (pl. környezet és ezzel kapcsolatos problémák, új technológiák, tömegkommunikációs eszközök, társadalmi és emberi kapcsolatok, gazdasági viszonyok, nyelv és kommunikáció) szerepelnek a magas szintű általános nyelvtudást mérő vizsgákban is. Mindkét vizsgán hasonló kommunikációs helyzetek és szerepek jelennek meg (pl. egyetemi előadáson résztvevő diák), hasonló, a tanulmányi kontextusban fontos kommunikációs szándékokat kell megvalósítani (pl. a produktív készségeknél leírás, érvelés, véleménykifejtés). A felsőoktatási tanulmányi kontextusra jellemző szövegek szintén mindkét vizsgánál hasonlóak (pl. tudományos folyóiratban szereplő cikk az olvasott szöveg értésénél, hosszú összefüggő szövegek létrehozása az íráskészségnél). Ugyanakkor a létrehozandó és értelmezendő szövegek a szöveg hossz és a tudományos orientáció mértéke alapján elmaradnak valós tanulmányi és tudományos kontextusban alkalmazott szövegek jellemzőitől. A TDN 4 szint szövegei emellett nyelviileg az általános nyelvhasználathoz állnak közel.

Mindkét vizsga több nyelvi szintet fog át, ezért a feladatsorokat úgy állítják össze, hogy azok különböző szintű nyelvtudások mérésére is alkalmasak legyenek. A feladatokat illetően a DSH vizsgán a receptív készségeket mérő vizsgarészekben is jellemzőek a válasz önálló megformálását igénylő nyílt feladatok. Ezek esetenként a nyelvhasználat szempontjából autentikusabb helyzeteket teremtenek, mint a TestDaF vizsga zárt feladatai, pl. az olvasott szöveg értése vizsgarésznél. A TestDaF fejlesztését az ilyen jellegű autenticitással szemben a TOEFL vizsgához hasonlóan a konstrukciós érvényességre helyezték a hangsúlyt. Mindemellett a hallott szöveg értése vizsgarészben a TestDaF vizsgánál is szerepelnek az autentikus nyelvhasználathoz közelítő nyílt feladatok pl. jegyzetelés.

A két vizsga jellemzőinek összevetése kapcsán megállapítható, hogy a DSH és TestDaF vizsgák funkcióból adódó sajátosságok, a felsőfokú tanulmányok során tipikus nyelvhasználat csak bizonyos korlátok között jelenhet meg. Az idegen nyelven való tanulás az általános nyelvhasználaton túlmutatóan szaknyelvhasználatot is magában foglal, hiszen az alapját, a tanulmányok mélységének függvényében, a szakterülethez kapcsolódó szakszövegek képezik, amelyekben a specifikus tartalom összefonódik a nyelvi kifejezés sajátosságaival. Mivel a felsőoktatási kontextusban jellemző tudományos nyelvhasználat erősen tudásterület-függő, a különböző irányokban továbbtanulni szándékozó és származásukat, előismereteiket tekintve is heterogén diákságot megcélzó vizsgák csak a tudományos nyelvhasználat közös, általános alapelemeit és a felsőoktatási tanulmányokhoz szükséges általános nyelvhasználatot jeleníthetik meg, hivatkozási alapjuk pedig az általános, az egyes szakoktól független tudományos kontextus. Így nem távolodnak el nagyon messzire a magas szintű általános nyelvhasználatot mérő nyelvi vizsgáktól.

3. A német nyelvi érettségi vizsga

E fejezet célja, hogy vázolja a német nyelvi érettségi vizsga fejlesztésének néhány sajátosságát, továbbá a 2. hipotézishez kapcsolódó, a vizsgadokumentumok elemzésén alapuló eredményeket. (A második hipotézisre

vonatkozó, a német nyelvi érvényességvizsgálat eredményeihez kapcsolódó további elemzést az 5.5 fejezet tartalmazza.)

Az új magyar érettségi idegen nyelvi vizsgáinak fejlesztése a nyelvvizsgák nemzetközi hagyományainak figyelembevételével, a nyelvtudásméréssel kapcsolatos minőségi normák és a nemzetközi alapidokumentumok alapján zajlott. A nyelvtudásmérő vizsgákkal szemben állított minőségi elvárások egy része a vizsgák tartalmi érvényességére vonatkozik. Az új idegen nyelvi érettségi ebből a szempontból megfelel az elvárásoknak: egy az Európa Tanács dokumentumain alapuló készségmérő vizsga.

A nyelvi vizsgák fejlesztését alapjaiban meghatározza a társadalmi érvényesség kérdése. Erre vonatkozóan lényeges pontok a következők: a vizsga célcsoportjainak és az eredményeket felhasználóknak a meghatározása; a célcsoportok nyelvtudásával kapcsolatos elvárások feltérképezése, és jövőbeni nyelvhasználatukat tükröző követelmények, valamint vizsgamodell kialakítása; a vizsga felhasználók általi elfogadottságának nyomon követése, illetve az oktatásra és a felhasználókra gyakorolt hatás elemzése. (Milanovic, 1997) Az idegen nyelvi érettségi fejlesztését nehezítette, hogy a közép- és emelt szintet választó célcsoportok azonosítása nem bizonyult problémamentesnek, például a vizsgaszintek felsőoktatási értékével kapcsolatos bizonytalanság és az idegennyelv-tudást szelekciós tényezőként alkalmazó felvételi gyakorlat, valamint az új emelt szintű érettségi nyelvvizsga értéke miatt. A fejlesztési folyamat kezdetén felállított, a célcsoportokra vonatkozó hipotézis szerint az emelt szintű idegen nyelvi vizsgákat nem csak a nyelvszakos felsőoktatásba igyekvő diákok választhatják, hanem a más tanulmányi ágakban továbbtanulni szándékozó és versenyhelyzetben lévő tanulók is: mindazok a diákok, akik az adott idegen nyelvet felsőfokú tanulmányaik során különböző formában használják, vagy szaknyelvi képzésben vesznek részt, illetve a nyelvtudást megkövetelő munkahelyre kerülők is. Mindezek alapján az emelt szint követelményeinek meghatározásakor a nyelvszakos tanár- vagy bölcsészképzés irányában továbbtanulók mellett a többi potenciális célcsoportot is figyelembe kellett venni. (Einhorn, 2007) A vizsgafejlesztését azonban akadályozta az is, hogy a vizsgázók későbbi nyelvhasználatának jellemzői nem voltak pontosan körvonalazottak.

A vizsgafejlesztés az új érettségi bevezetésével nem tekinthető lezártnak: az eredmények monitorozása, a társadalmi elvárások alakulása és a hatásvizsgálatok alapján tovább zajlik. Az első megmértetések alapján nem lehet egyértelműen megállapítani, hogyan alakul hosszabb távon a két szint közötti választás. Az emelt szintet illetően eddig csupán a nyelvszakos felsőoktatásba igyekvők döntése igazolódott be egyértelműen, mert ezt a vizsgát csak tőlük követelték meg. Mivel azonban a felsőoktatási intézmények szintekre vonatkozó elvárásai az új érettségi bevezetését megelőzően többször módosultak és várhatóan a jövőben is változni fognak, továbbá hogy az emelt szintű idegen nyelvi vizsga későbbi potenciális célcsoportjai között más idegen nyelvű és / vagy idegen nyelvi (általános és szaknyelvi) képzésben részt vevő diákok csoportjai is szerepelhetnek, fontos kérdés, hogy mennyiben jelennek meg az idegen nyelven való tanulás szempontjai a vizsgán.

Az emelt szintű érettségi követelményeinek meghatározásakor minden tantárgynál lényeges szempont volt, hogy az elvárásként megjelenő tudás járuljon hozzá a felsőfokú tanulmányokra való felkészüléshez. Mindemellett az új érettségi vizsga egyik alapvető jellemzője az egységesség, ami az idegen nyelvek vonatkozásában azt is jelenti, hogy a vizsga – jelen formájában – csak az általános, mindenki számára szükséges nyelvhasználatot mérheti, nem alkalmas a különböző speciális nyelvhasználati igények megjelenítésére. A Németországban a német nyelvű képzésben való részvételre jogosító nyelvvizsgák közös jellemzőinek és a

magyarországi német nyelvi érettséginek az összevetése alapján azonban megállapítható, hogy az emelt szintű érettségi vizsgában szerepelnek olyan általános elemek, amelyek a német nyelven való tanulással kapcsolatosak.

Az emelt szintű vizsga *nyelvi szintje* az ET B2 szintjének felel meg. A Németországban a német nyelvű képzésben való részvételhez ennél magasabb szintű nyelvtudásra van szükség (a B2.2 felső részét és a C1.1 szintet átfogó TDN 4-es szintű nyelvtudásra), alacsonyabb szintű nyelvismeretet csak néhány intézmény fogad el. A magyar egyetemek és főiskolák esetében a németnyelv-tudás szintjére vonatkozó elvárások természetesen ettől eltérőek lehetnek. Megjegyzendő azonban, hogy a különböző felsőoktatási intézményekben folytatott tanulmányokhoz szükséges németnyelv-tudás szintjét eddig nem határozták meg pontosan, továbbá feltehető, hogy az egyes intézmények elvárásaiban akadnak különbségek. Mindemellett ki kell emelni az érettségi reform azon lényeges elemét, hogy a vizsgaszintek meghatározásánál a közoktatás teljesítőképesége jelenti a kiindulási alapot.

Az érettségi vizsga *témakörei* között szerepelnek olyanok, amelyek az idegen nyelvű képzésben való részvételre jogosító németországi nyelvi vizsgákon is megjelennek. Ilyenek például a következők: ember és társadalom, környezetünk, az iskola, szabadidő és művelődés (a könyvek, a média és az internet szerepe, hatásai stb.), tudomány és technika. A témák vizsgán való konkrét megjelenésénél fontos szempont, hogy azok semmilyen formában ne haladják meg az érettségi vizsga általános műveltségi szintjét.

A *kommunikációs helyzetek és szerepek* felsorolásánál ugyan nem található meg a „felsőoktatási intézmény hallgatója” szerep, az iskolai tanuló szerep azonban felkínál ehhez hasonló megnyilatkozási lehetőségeket is. A *kommunikációs szándékok* listája csak a középszintre vonatkozó elvárásokat tartalmazza. Emelt szinten ehhez képest a vizsgázónak egyrészt több kommunikációs szándékot kell megvalósítania, másrészt más minőségi szinten, árnyaltabban és igényesebben kell kifejeznie magát. A középszintre vonatkozó felsorolásban is található azonban számos olyan elem, amely az idegen nyelvű képzésben való részvételhez is szükséges, például véleménynyilvánítás, dolgok és események leírása, indoklás.

A *nyelvtani és lexikai ismeretekre* vonatkozóan az emelt szinten a B2 szintnek megfelelő tudás jelenik meg követelményként. Ennek alapján a tanulónak megfelelő szókinccsel kell bírnia ahhoz, hogy elvont témákban is meg tudjon nyilatkozni. Szakszavak produktív ismerete nem elvárás.

Az új érettségi vizsga mind a négy, az idegen nyelven való továbbtanuláshoz is szükséges nyelvi alapkészséget méri.

Az *Olvasott szöveg értése* vizsgarész mérési céljai között megjelennek olyanok, amelyek a hallgatók számára is lényegesek, például szöveg gondolatmenetének, illetve érvelésnek a követése; információk részletes megértése; a szerző álláspontjára való következtetés. A vizsgarészben hosszabb, nyelvileg és tartalmilag összetettebb, elvont témájú szövegek is előfordulnak. A felhasznált szövegek együttes terjedelme 1200-1300 szó. A vizsgán szerepelnek a felsőfokú tanulmányok szempontjából lényeges szövegfajták is: újságcikkek, ismeretterjesztő szövegek, irodalmi szövegek. A feladattípusok között akad olyan, amely megfelel a felsőoktatási tanulmányi helyzetnek (nyitott kérdések megválaszolása (jegyzetelés)).

A *Hallott szöveg értése* vizsgarész mérési céljai között szintén szerepelnek a hallgatók számára is lényeges értési célok, például szöveg gondolatmenetének követése, információk részletes megértése, a beszélő álláspontjára való következtetés. A vizsgarészben tartalmilag és szerkezetileg összetett szövegek is előfordulnak. A felhasznált szövegek együttes terjedelme 8–10 perc. A vizsgán előfordulnak a felsőfokú tanulmányok

szempontjából lényeges szövegfajták, például általános érdeklődésre számot tartó témáról szóló ismeretterjesztő szövegek. Itt van olyan feladattípus, ami a felsőoktatási tanulmányi kontextusban is lényeges (jegyzetelés).

Az *Íráskészség* vizsgarész a követelményekben megadott kommunikációs szándékok írásbeli megvalósítását méri. A felsőfokú tanulmányok vonatkozásában lényeges, hogy emelt szinten a vizsgázónak általános nézőpontból kell tárgyalnia a megadott témákat; álláspontját árnyaltan kell kifejtenie és rendszerezetten kell érvelnie; összefüggő, megfelelően tagolt, logikusan felépített és az adott szövegfajta sajátosságainak megfelelő szöveget kell létrehoznia. A nyelvi megvalósítást a nyelvi eszközök széles skálájának alkalmazása, nyelvi igényesség és pontosság jellemzi. Bár a vizsgán létrehozandó szövegfajták között nem szerepelnek olyanok, amelyeket a felsőoktatásban idegen nyelvű képzésben résztvevőknek létre kell hozniuk, a vizsgarész második feladatában azonban tükröződnek a felsőoktatási igények: a vizsgázónak hosszú, 200-250 szó hosszúságú szöveget kell írnia, amelyben véleményét is ki kell fejtenie.

A *szóbeli vizsga* azt méri, képes-e a vizsgázó gondolatait nyelvileg megfelelő szinten kifejteni, a megadott kommunikációs szándékokat tranzakció és interakció során megvalósítani. A felsőfokú tanulmányok vonatkozásában lényeges, hogy emelt szinten a vizsgázónak általánosabb nézőpontból kell tárgyalnia a megadott témákat; álláspontját következetesen és folyamatosan kell kifejtenie, világosan kell érvelnie. A nyelvi megvalósítást a folyékony és helyes nyelvhasználat, a kommunikációs stratégiák hatékony alkalmazása jellemzi. A vizsgán szerepelnek olyan feladattípusok, amelyek a felsőoktatásban idegen nyelvű képzésben résztvevők számára is fontosak: vita, önálló témakifejtés. A vizsgarész mindkét feladata tükrözi a felsőoktatási igényeket. Az első feladat vitában való részvétel, amelyben a vizsgázónak ki kell fejtenie álláspontját és érvelnie kell. A második feladat önálló összefüggő témakifejtés verbális és vizuális segédanyagok alapján.

4. A német nyelvi érvényességvizsgálat leírása

Az emelt szintű érettségi vizsga lehetséges célcsoportjainak és követelményrendszerének meghatározásával kapcsolatban merült fel a kérdés, hogy milyen típusú nyelvhasználatra van szükségük az érettségizőknek ahhoz, hogy a német nyelvet felsőfokú tanulmányaik során használni tudják. A német nyelvi érettségi további fejlesztéséhez fontos adalékot szolgáltathat annak körvonalazása, hogy az egyes felsőoktatási intézmények, illetve intézménycsoportok képzési szerkezete milyen típusú nyelvtudást kíván meg, illetve meghatározhatóak-e a németnyelv-használattal kapcsolatos közös felsőoktatási igények. Ezzel a céllal került sor a tanulmányban bemutatott érvényességvizsgálatra.

A kutatás tervezését 1999-ben kezdtük meg. A vizsgálat előkészítésekor feltételeztük, hogy a korábbi vizsgarendszerben a közös érettségi–felvételi írásbelit használó intézmények nagy valószínűséggel az emelt szintű érettségi felhasználói lesznek. Ezért a 2001 és 2002 tavaszán folytatott kérdőíves felmérésbe ezt a kört vontuk be. Ennek megfelelően a német nyelvi érvényességvizsgálat a Magyarországon folytatott felsőfokú tanulmányokhoz szükséges németnyelv-tudással kapcsolatos elvárásokat nem teljes körűen, csupán a vizsgált intézmények vonatkozásában tárja fel. Az intézményeket a képzési irányoknak megfelelően a nyelvszakos tanár- és bölcsészképzést kínáló egyetemek és főiskolák (1. intézménycsoport) és a gazdasági jellegű képzést kínáló intézmények (2. intézménycsoport) csoportjaiba soroltuk be. A kérdőív kidolgozásakor a vizsgált felsőoktatási intézmények német nyelvű és/vagy német nyelvi képzéseivel kapcsolatos anyagai mellett az Európa Tanács dokumentumai, az ezekhez kapcsolódóan kifejlesztett önértékelési skálák és a magyarországi érvényességvizsgálatok publikált anyagai szolgáltak támpontul (*Horváth, 1998, Major, 2000*). A kérdőív első

változatát szakmai lektorok ellenőriztek, továbbá az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola szakmai fórumán is megvitatásra került. A kérdőív átdolgozott változatának kipróbálására az ELTE BTK Germanisztikai Intézetének segítségével került sor. A kipróbálás eredményeként rövidítettük a kérdőívet, így alakult ki a végleges változat, amelynek kérdései a következő témakörökre irányultak:

- a németnyelv-tanulás folyamatának jellemzői a felvételiig;
- a németnyelv-tanulás jelenben érvényes és távlatos céljai;
- a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges nyelvi tevékenységek különböző formáinak gyakorisága, fontossága és az erre vonatkozó felkészültség;
- a nyelvi részkompetenciákra vonatkozó felkészültség és a nyelvtudás szintje;
- a felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges egyéb, német nyelvvel vagy német nyelvi országokkal kapcsolatos ismeretek és a szaknyelv-ismeret szerepe.

A vizsgálat azokra az alapképzésben részt vevő nappali tagozatos hallgatókra terjedt ki, akik szakukhoz kapcsolódóan egy éve folytatták német nyelven, illetve német nyelvi (általános és/vagy szaknyelvi) tanulmányaikat. A hallgatókat arra kértük, hogy a felsőfokú továbbtanulásuk során szerzett nyelvtanulási tapasztalataikra és saját nyelvi felkészültségükre reflektálva válaszolják meg a kérdőív kérdéseit. A hallgatók a kérdőíveket előadásokon, szemináriumokon kapták meg és otthon töltötték ki.

A kutatás legfőbb módszertani problémája a minta reprezentativitásával függ össze. Egyrészt nem sikerült a kapcsolatfelvétel a kijelölt körbe tartozó összes felsőoktatási intézménnyel: a nyelvszakos képzést kínáló csoportban tizenegy intézményt kerestünk meg, és tíz helyről kaptunk vissza kérdőíveket; a gazdasági jellegű képzés esetében pedig nyolc helyett hat főiskolai karral, illetve intézettel sikerült felvenni a kapcsolatot. Másrészt az egyes egyetemekről és főiskolákról igen eltérő arányban érkeztek válaszok, így nem volt lehetőség a hallgatói létszámokat tükröző alminták kialakítására. Ezért az a döntés született, hogy a két intézményi kört külön-külön homogénnek tekintve az összes visszaérkezett kérdőív figyelembevételével kerül sor az adatok elemzésére.

A kutatáshoz a következő intézmények szolgáltattak adatokat:

- 1. csoport: Berzsényi Dániel Főiskola; Debreceni Egyetem; Eszterházy Károly Főiskola; Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK; Eötvös Loránd Tudományegyetem TFK; Miskolci Egyetem BTK; Nyíregyházi Főiskola; Szegedi Tudományegyetem BTK; Szegedi Tudományegyetem JGYTFK; Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar;
- 2. csoport: Budapesti Gazdasági Főiskola (BGF) Külkereskedelmi Főiskolai Kar; BGF Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar; BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar (Budapest, Salgótarján, Zalaegerszeg); Széchenyi István Főiskola.

A két csoportban a hallgatók számának megfelelően kiküldött kérdőívek 44, illetve 45 százaléka érkezett vissza (463 és 501 kérdőív). A kutatásban egyrészt az alminták jellemzőit vizsgáltuk külön-külön, másrészt a két intézményi kör hallgatóinak válaszait vetettük össze megfelelő statisztikai módszerek segítségével. Az adatok elemzéséhez az SPSS 13.0 for Windows szoftvert alkalmaztuk. Az átlagok összehasonlítását ANOVA alkalmazásával végeztük, amely megkülönbözteti a csoporton belüli és csoportok közötti varianciát. Az összefüggés erősségének megállapítására az Eta-négyzetét és az R-négyzetet alkalmaztuk. Az összefüggés-vizsgálatoknál több különböző mutatót használtunk.

5. A német nyelvi érvényességvizsgálat eredményei

5.1 A hallgatók nyelvtanulási folyamatának jellemzői

A fejezet célja, hogy bemutassa a harmadik és a negyedik hipotézishez kapcsolódó kutatási eredményeket.

A két intézményi kör hallgatóinak nyelvtanulási folyamatában sok a közös elem, de eltérések is mutatkoznak. Mindkét csoport diákjai szinte kivétel nélkül tanultak iskolai tanulmányaik során németül (97 %), emellett nagy arányban vannak olyanok, akik különórára is jártak (62 %). A hallgatók a felvételi vizsga és a nyelvvizsgák alapján a sikeres nyelvtanulók közé sorolhatók.

Mind a nyelvszakos, mind pedig a gazdasági jellegű képzésben részt vevők között többségben vannak azok, akik a német nyelvvel kezdték meg a nyelvtanulást, de ez az 1. csoportra inkább jellemző (72 % és 60 %). Az általános iskolai némettanulás során a későbbi nyelvszakosok a másik csoport hallgatóinál nagyobb arányban vettek részt tagozatos vagy speciális nyelvoktatásban (20% és 12%). A középiskolai tanulmányok során a hallgatók viszonylag nagy arányban tanultak németet emelt szinten, összességében azonban elmondható, hogy a nyelvtanár- és bölcsészképzésben részt vevők a közoktatásban intenzívebben foglalkoztak a német nyelvvel: a hallgatók több mint fele (55 %) vett részt az emelt szintű németnyelv-oktatás valamely formájában, míg ez az arány a 2. csoport főiskolásainál csak 39 %.

További különbségként jelenik meg, hogy a nyelvtanár- és bölcsészképzésben részt vevők több és magasabb szintű nyelvvizsgával rendelkeznek: az 1. csoportban a hallgatók 89 százalékának, a 2. csoportban pedig 82 százalékának van valamilyen nyelvvizsgálója német nyelvből. A nyelvvizsgák döntő többségét az érettségit megelőzően tették le a hallgatók.

A közoktatásban folyó nyelvtanulás mellett az összes hallgató fele járt magántanárhoz és 16 százaléka nyelviskolába. Az intézménycsoportokat összevetve arra derül fény, hogy a nyelvszakosok nagyobb arányban vettek részt magánórán, de a különbség mértéke csekély. A hallgatók célnyelvi környezetben szerzett tapasztalatait illetően megállapítható, hogy az 1. intézményi kör hallgatóinak inkább van nyelvterületen szerzett tapasztalata. Emellett azonban mindkét csoporton belül nagyok az eltérések.

Az 1. csoportban a hallgatók 29 százalékának volt lehetősége arra, hogy összességében hosszabb időt (fél évet vagy többször 1-2 hónapot) töltsön német nyelvterületen, a 2. csoportban erre a hallgatók 17 százalékának volt módja. Mindkét képzési irányznál jelentős azoknak az aránya, akik rövidebb időt (egyszer 1-2 hónapot vagy néhányszor egy hetet) töltöttek célnyelvi környezetben (50 és 58 %). Egy hetet a hallgatók 3,2 illetve 4 százalék töltött nyelvterületen. Az 1. csoportban magas azoknak az egyetemistáknak és főiskolásoknak az aránya, akik nem vagy alig rendelkeznek saját tapasztalatokkal a célnyelvi környezetre vonatkozóan (18 %). A 2. csoportban ez az arány kicsit nagyobb (20 %).

5.2 A nyelvtanulás jelenben érvényes és távlati céljai

E fejezet az ötödik hipotézisre vonatkozó kutatási eredményeket összegzi.

A jelenre vonatkozóan az általános és a tanulmányokkal kapcsolatos nyelvhasználatra egyaránt jellemző, hogy az 1. csoport hallgatói többet használják a német nyelvet. A jövőre vonatkozó elképzeléseknél az általános nyelvhasználat gyakoriságát illetően (a szórakoztató olvasást kivéve) eltűnik a különbség a két csoport között, de a tanúláshoz kapcsolódóan továbbra is a nyelvszakosok tervezik, hogy többször használják a németet.

A jelenben érvényes általános nyelvhasználatban mindkét csoportban közös, hogy a tévéműsorok és filmek nézése, valamint a rádióhallgatás, azaz az auditív és vizuális befogadás dominál: a hallgatók 88, illetve 82 százaléka használja a nyelvet ezzel a céllal. Az 1. csoportban a hallgatók több mint fele olvas németül szórakozás céljából, ugyanennyien használják külföldi utazásaik során a német nyelvet. Az utazással kapcsolatos nyelvhasználat a 2. csoportban hasonlóan fontos, az olvasás azonban itt jóval kisebb szerepet játszik: a hallgatók alig több mint egyharmada olvas németül szórakozás céljából. A személyes levelezés és a német anyanyelvűekkel való kommunikáció szerepe nem jelentős a nyelvszakosoknál (39 % és 32 %), a 2. csoportban azonban ismét kisebb e tevékenységek jelentősége (27 % és 15 %).

A korábbi vizsgálatok eredményeihez hasonlóan itt is arra derült fény, hogy a jövőben az általános nyelvhasználat jellemzői változnak: nő a szóbeli nyelvhasználat szerepe. Mindkét csoportban az utazásokkal kapcsolatos aktív nyelvhasználat vezeti a sort: a hallgatók több mint kétharmada gondolja úgy, hogy ezzel a céllal használja majd a német nyelvet. Emellett a német anyanyelvűekkel folytatott kommunikáció az a tevékenység, amelyet sokkal többen terveznek használni a jövőben, mint amennyien a jelenben alkalmazzák. A tervezett nyelvhasználat szempontjából csak a szórakoztató olvasás tekintetében van különbség a két csoport között: bár a nyelvszakosok közül kissé kevesebben gondolják, hogy a jövőben kedvtelésből olvasnak, a 2. csoport hallgatói ennek változatlanul kisebb jelentőséget tulajdonítanak. A tévéműsorok, filmek és rádióműsorok tekintetében mindkét csoportnál csökkenés tapasztalható (57 % és 53 %).

A tanuláshoz kapcsolódó nyelvhasználatot illetően a jelenre vonatkozóan a két csoport között csupán egy esetben, a német nyelvórán való részvételnél kicsi a különbség: ez az 1. csoport hallgatóinak 87 százalékára és a 2. csoport hallgatóinak 96 százalékára jellemző. Minden más területen jelentősen különbözik a két csoport gyakorlata: a nyelvszakos hallgatóknál minden tanulással kapcsolatos tevékenység nagyobb szerepet játszik. Mivel az 1. csoport hallgatói a jövőben kisebb jelentőséget tulajdonítanak a tanuláshoz kapcsolódó nyelvhasználatnak, a távlati célokat illetően a két csoport közötti különbség csökken: a német nyelven való vizsgázás és a német nyelven tartott szakórákon való részvétel vonatkozásában már nincs is szignifikáns különbség a két csoport között. A nyelvszakosok úgy vélik, hogy a tanuláshoz kapcsolódóan a jövőben leginkább szakirodalom olvasására használják majd a nyelvet, legkevésbé pedig a német nyelvórán való részvételt tartják jellemzőnek (34 %). A 2. csoportban ezzel szemben továbbra is a német nyelvórákon való részvétel áll a sor elején (42 %).

A hallgatók munkával kapcsolatos nyelvhasználati elképzelési közelebb állnak egymáshoz, mint a tanulásra vonatkozó tervek. Különbségként jelenik meg azonban, hogy a nyelvtanár- és bölcsészképzésben részt vevők majdnem az összes munkához kapcsolódó nyelvi tevékenységnél gyakoribb használatra számítanak. Mindkét csoportban a sokszor végzett tevékenységek közé tartoznak a következők: fordítás németről magyarra és magyarról németre, munkakapcsolat keretében szóbeli kommunikáció német anyanyelvűekkel, valamint levelezés. A nyelvszakosoknál ezen túlmenően további négy közvetítéssel kapcsolatos tevékenység mellett a német nyelvű szakirodalom olvasása és a német nyelvű képzésben való részvételt szerepel a sokszor végzett tevékenységek között. További vizsgálatokat igényelne, hogy a munkához kapcsolódó nyelvhasználatban a közvetítés valóban akkora szerepet játszik-e, mint amilyen hangsúlyosan az a hallgatói elképzelésekben megjelenik.

5.3 A németnyelv-használat jellemzői az intézménycsoportokban

A nyelvi tevékenységek gyakorisága

E rész célja, hogy összegezze a hatodik hipotézishez kapcsolódóan a nyelvi készségekre és a nyelvi tevékenységekre vonatkozó, illetve a hetedik hipotézisre vonatkozó eredményeket.

A hallgatókat arra kértük, jelöljék meg, hogy felsőfokú tanulmányaik során milyen gyakran végezték német nyelven a nyelvi tevékenységek különböző formáit (pl. jegyzetelés előadáson, szemináriumon). A következő lehetőségek közül választhattak: naponta (6), hetente néhányszor (5), havonta néhányszor (4), félévente néhányszor (3), évente néhányszor (2), soha (1). Az egyes nyelvi tevékenységekre adott értékek segítségével kiszámoltuk a nyelvi alapkészségek (beszédértés, olvasás, beszéd és írás) valamint a közvetítés átlagos gyakoriságát.

Az eredmények alapján mindkét vizsgált intézményi körben szükség van a négy nyelvi alapkészségre és a közvetítésre. Megjegyzendő azonban, hogy a nyelvszakos hallgatók a közvetítés kivételével szignifikánsan többször használják a különböző nyelvi készségeket, mint a gazdasági jellegű képzésben részt vevők. A két csoport között a legjelentősebb eltérés a beszédértésnél és az íráskészségnél mutatható ki. Mindkét képzési iránynál a receptív készségek fordulnak elő a leggyakrabban: az első helyen a beszédértés áll (4,85 és 4,52), ezt követi szignifikánsan lemaradva az olvasás (4,52 és 4,42). A nyelvszakosoknak az olvasásnál kevesebbszer van szükségük a beszédre (4,43), legritkábban pedig az írásra (4,27) és a közvetítésre (4,26). (Utóbbi kettő közt nincs szignifikáns különbség.) A 2. csoportban a beszéd és a közvetítés átlagos gyakorisága nem különbözik szignifikánsan (4,28 és 4,26), itt az íráskészséget használják legritkábban a hallgatók (4,04).

A németnyelv-használat jellemzőit kutatva vizsgáltuk azt is, hogy milyen sűrűn végzik a hallgatók az egyes nyelvi tevékenységeket. A két intézménycsoportban a tíz-tíz leggyakoribb kommunikációs formához tartozó értékek is azt mutatják, hogy a nyelvtanár- és bölcsészképzésben részt vevők többet használják a német nyelvet. Itt a legsűrűbben (naponta – hetente néhányszor) a következő nyelvi tevékenységek fordulnak elő: jegyzetelés (5,72), hosszú előadás követése (5,37), nyelvórákon való aktív részvétel (hozzászólás, beszélgetés) (5,36), általános témájú szöveg olvasása (5,13), németül folyó általános témájú beszélgetés követése (5,08), szakórákon való aktív részvétel (4,96) és németül beszélő megértése személyes kommunikációban (4,78). A gazdasági jellegű képzést kínáló intézményekben a nyelvórákon való aktív részvétel (4,80) áll a rangsor élén, de átlagos gyakorisága elmarad az 1. csoportra jellemző értéktől.

A kérdőívben szereplő valamennyi kommunikációs forma figyelembevételével meghatározható a nyelvi tevékenységeknek egy olyan közös halmaza, amelyre mindkét intézménycsoportban szükség van, emellett azonban számos különbség is akad. Mindkét képzési iránynál fontos szerepet játszanak a receptív készségekhez tartozó tevékenységek, a szóbeli interakció és a fordítás, továbbá a szakmai orientációnak megfelelő nyelvhasználat. Legalább havi rendszerességgel előfordulnak a következő nyelvhasználati formák: németül folyó általános témájú és szakmai beszélgetés követése, németül beszélő megértése személyes kommunikációban, általános témájú szöveg és szakszöveg olvasása, nyelvórákon és szakórákon való aktív részvétel, jegyzetelés, fordítás németről magyarra és magyarról németre. A felsorolt nyelvi tevékenységek azonban néhány kivételtől eltekintve (fordítás, szakszöveg olvasása és szakmai beszélgetés követése) szignifikánsan gyakoribbak a nyelvszakos képzést kínáló intézményekben. A különbségek a jegyzetelés (5,72 – 4,69), a nyelvórákon való aktív részvétel (5,36 – 4,80) és a szakórákon való aktív részvétel (4,96 – 3,98) esetében jelentősek.

Ezekon túlmenően csoportonként eltérő mértékben, de legalább félévente szükség van általános témájú és szakirányú kiselőadás, valamint hosszú előadás meghallgatására; tévéműsor és film, rádióműsor és magnófelvétel követésére; egy beszélgetőpartnerrel folytatott beszélgetésre; szóbeli vizsgára, beszámolóra és feleletre; fogalmazás és esszé írására; magyar, illetve német nyelvű írásművek és események szóbeli összefoglalására a másik nyelven. Ezeknél a kommunikációs formáknál is elmondható, hogy a gazdasági jellegű képzésben részt vevők szignifikánsan ritkábban használják őket: jóval kevesebbszer hallgatnak hosszú előadásokat (5,37 – 3,19) valamint rádióműsorokat és magnófelvételeket (4,36 – 3,50), továbbá ritkábban írnak fogalmazást és esszét (3,95 – 3,16).

Csak a nyelvszakos hallgatók végzik gyakran a következő tevékenységeket: irodalmi művek valamint egy nyelvű szótárak és lexikonok szócikkeinek olvasása, beszélgetés németül több beszélgetőpartnerrel, kiselőadás tartása általános témában, szemináriumi dolgozat (rövid tanulmány) írása.

Nyelvi hiányosságok

A következő rész a nyolcadik hipotézisre vonatkozó adatokat és elemzéseket tartalmazza.

A hallgatók nyelvi hiányosságainak vizsgálatakor olyan módszert alkalmaztunk, amelynek segítségével a nyelvi tevékenységek használatának képességét (felkészültség) és fontosságát egy indexben összevonva lehet elemezni. A hallgatók az egyes nyelvhasználati formák fontosságát és az azokra vonatkozó felkészültségüket egy-egy osztályzattal minősíthették (1-5). A számításnál a fontosságra adott pontszámból kivontuk a felkészültségre vonatkozó pontszámot, majd ehhez hozzáadtunk négyet. Az eredmények egy nullától nyolcig terjedő skálán helyezkednek el. Ha az index nyolchoz közelebbi értéket vesz fel, az azt jelenti, hogy a hallgatók nagyon fontosnak ítélik az adott tevékenységet az intézményükben való eredményes tanuláshoz, viszont kevésbé vagy egyáltalán nem érzik magukat képesnek annak végzésére (felkészültségbeli hiányosság). Abszolút hiányról akkor beszélhetünk, ha az index értéke négynél nagyobb, mivel ekkor a fontosságra adott pontszám nagyobb a felkészültségre adottnál. A nullához közelebbi érték a felesleges nyelvi tevékenységeket jelöli: ezekben az esetekben a hallgatóknak jól és könnyen megy az adott felsőoktatási kontextusban nem lényeges tevékenységek végzése. A kognitív diszonzancia csökkentésére irányuló magatartás miatt már a négyhez közeli indexértékek is hiányosságokra utalnak. Hangsúlyozandó, hogy a fontosság és felkészültség megítélése a hallgatók szubjektív szemszögéből történik, ezzel a módszerrel tehát a személyes szempontból hiányként meg tapasztalt nyelvtudás-elemek mutathatók ki.

A fentebb leírt módon mindkét csoportban minden egyes nyelvi tevékenységre vonatkozóan kiszámítottuk a hiányindexet, majd ezek alapján a nyelvi alapkészségek és a közvetítés hiányindex átlagát. A számítások alapján szinte az összes nyelvi készségnél hiányosságok jellemzik a hallgatók nyelvtudását. A legjelentősebb hiány a beszédnél jelentkezik (4,47 és 4,61). Csupán egy esetben, a beszédértésnél gondolják úgy az 1. intézményi kör hallgatói, hogy többé-kevésbé a megfelelő színvonalon képesek a hallott szövegek megértésére: itt nem mutatkozik abszolút hiány (3,96), de a négyhez közeli érték nehézségekre utal ebben a vonatkozásban is. A nyelvtanár- és bölcsészképzést valamint a gazdasági jellegű képzést nyújtó intézményeket összevetve három készségnél mutatható ki gyenge, de statisztikailag érvényes különbség: a beszédnél (4,47 és 4,61), a közvetítésnél (4,23 és 4,44), és a beszédértésnél (3,96 és 4,15) a 2. csoport hallgatói érzik magukat kevésbé felkészültnek. A nyelvszakos hallgatóknál a hiányosságok mértéke alapján felállított sorrend a következőképpen alakul: a beszédet a közvetítés (4,23), az írás (4,22) és az olvasás (4,18) követi. E három

készség indexértékében nincs szignifikáns különbség. Ezekből lemaradva a beszédértés zárja a sort. A 2. csoportban a beszéd-készség után a közvetítés (4,44) következik, majd közel azonos átlagokkal az írás (4,20), a beszédértés (4,14) és az olvasás (4,14). Utóbbi három között nem mutatható ki szignifikáns különbség.

A nyelvi felkészültségbeli hiányok feltérképezésekor kigyűjtöttük a mindkét csoportban abszolút hiánnyal leírható nyelvhasználati formákat. A kigyűjtött elemek alapján megrajzolható a német nyelvvel a vizsgált felsőoktatási intézményekben egy éve foglalkozó egyetemistákat és főiskolásokat szakiránytól függetlenül, közösen jellemző német nyelvi hiánytérkép. (Lásd 1. táblázat.)

1. táblázat: A mindkét intézménycsoport hallgatóit jellemző német nyelvi hiánytérkép

Beszédértés	Beszéd
Németül folyó szakmai beszélgetés követése Szakirányú kiselőadás követése Németül beszélő megértése személyes kommunikációban Hivatalos eligazítás meghallgatása	Szakórákon való aktív részvétel Nyelvórákon való aktív részvétel Szóbeli vizsga, beszámoló, felelet Beszélgetés egy vagy több beszélgetőpartnerrel Kiselőadás tartása a szakterület témájában Kiselőadás tartása általános témában
Olvasás	Írás
Szakszöveg olvasása Hivatalos szöveg olvasása Egynyelvű szótárak és lexikonok szócikkeinek olvasása	Szemináriumi dolgozat írása (rövid tanulmány) Fogalmazás, esszé írása Összefoglalás írása Írásbeli vizsga – pár mondatos válaszok Jegyzetelés Hivatalos levél, kérvény, pályázat megírása

A részletes elemzés azt mutatja, hogy számos területen mutatkoznak hiányosságok a hallgatók felkészültségében, ami azzal is magyarázható, hogy nyelvi képzésük folyamatban van. Mivel azonban ezekben az intézménycsoportokban a német nyelv nem csupán a tanulás célja, de eszköze is, a feltárt nyelvi hiányok minden területen befolyásolják a tanulás eredményességét is.

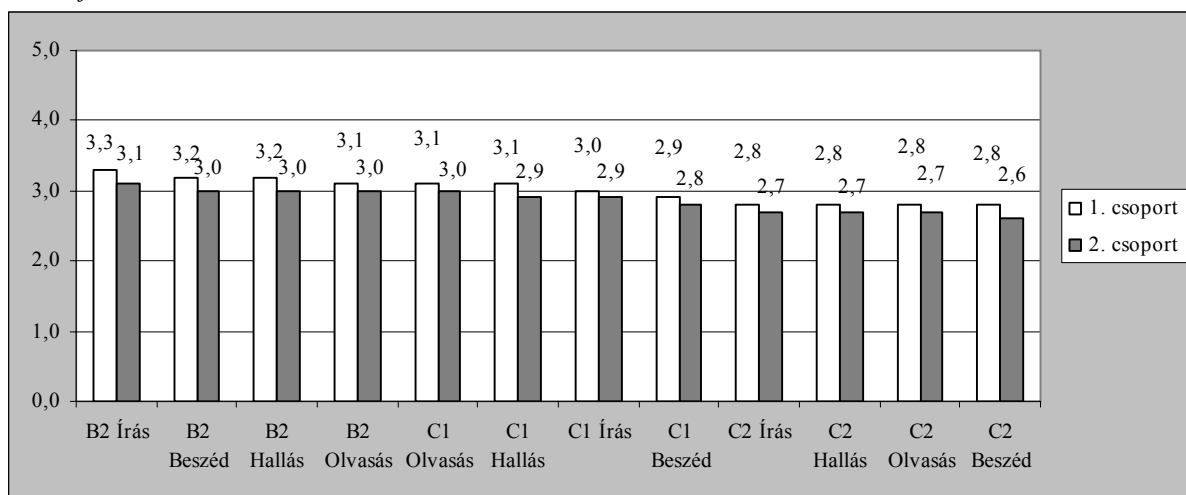
Megállapítható, hogy a szakterület témáiban minden nyelvi alapkészségnél gondot jelent a kommunikáció. A hallgatók nem felkészültek hivatalos szövegek befogadására és megalkotására sem, bár az ilyen jellegű tevékenységekre nincs gyakran szükség. A vizsgálat kimutatta, hogy a beszédnél mind a szóbeli interakció, mind pedig az összefüggő szövegek létrehozására gondot okoz. Az olvasásnál a közös nyelvi hiány a szakszövegekkel és hivatalos szövegekkel való foglalkozást érinti. Az íráskészség esetében a hallgatók az önértékelés alapján nem képesek a megfelelő színvonalon sem összefüggő szövegek létrehozására, sem pedig pár mondatos rövid válaszok megfogalmazására. A beszédértésnél egyaránt problémát jelent a beszélgetések és az összefüggő szövegek megértése. A közvetítés tanulmányi szerepe eltér a négy alapkészségétől. Az itt szereplő tevékenységpároknál a várakozásoknak megfelelően mindig az adott szöveg német nyelvre való átültetése okoz nagyobb gondot. A csak a nyelvszakos képzésnél felkészültségbeli hiánnyal leírható nyelvi tevékenységek közül kettő egybeesik a csak az adott csoportban gyakori és fontos nyelvhasználati formákkal: hosszú előadás követése és irodalmi művek olvasása. Ezekhez társul még az általános szövegek olvasása.

Nyelvi szint

Ez a rész a hatodik hipotézishez kapcsolódó, a nyelvi szintre vonatkozó eredményeket tartalmazza.

A hallgatók nyelvi szintjének vizsgálatához az ET B2, C1 és C2 szintjeinek részletes leírásait, valamint az ehhez viszonyított DIALANG önértékelési skálát használtuk. A négy alapkészséghez e leírások alapján olyan állításokat válogattunk és alakítottunk ki a felsőoktatási kontextus figyelembevételével, amelyek egyrészt indirekt módon alkalmasak lehetnek az idegennyelv-tudás szintjének meghatározására, másrészt részletesebb képet nyújthatnak a hallgatók nyelvi felkészültségéről a nyelvi részkompetenciákra vonatkozóan. A hallgatókat arra kértük, hogy adják meg, mennyire illenek rájuk az állítások: jól és könnyen (4), átlagosan (3) vagy nehezen (2) megy-e nekik az állításokban megfogalmazottak végrehajtása. Az 1. ábra azt mutatja, hogyan alakul a B2-C2 szintekhez tartozó állítások átlaga az egyes alapkészségek vonatkozásában a két intézménycsoportban.

1. ábra: A B2, C1 és C2 szintekhez tartozó, az alapkészségeknek megfelelően csoportosított állítások átlagának sorrendje

Az egyes alapkészségekhez kapcsolódó kijelentések szintenként csoportba rendeződtek. A két intézményi kör átlagait összevetve megállapítható, hogy a nyelvszakos hallgatók a C2-es olvasás-állítások kivételével az összes kategóriánál szignifikánsan felkészültebbnek érzik magukat, tehát az ő nyelvi szintjük az önértékelés alapján meghaladja a gazdasági jellegű képzésben részt vevők nyelvtudását. A különbség szignifikáns, de csekély. Az átlagok és az egyes állításokhoz kapcsolódó válaszok eloszlása alapján elmondható, hogy a B2 szintű állításokban megfogalmazottak végrehajtása számos hallgatónak jól és könnyen megy, sokaknak pedig legalább átlagosan, de a hallgatók nyelvtudása már nem felel meg maradéktalanul a C1-es szintnek. A részkompetenciákra vonatkozó állítások részletes elemzése is azt mutatja, hogy az 1. csoport hallgatói szinte minden részkompetencia-állítás vonatkozásában felkészültebbnek érzik magukat, mint a 2. csoport hallgatói. Megjegyzendő azonban, hogy vannak olyan nyelvtudás-területek, amelyeken a diákok egy részének felkészültsége meghaladja a C1 szintet. Ki kell emelni továbbá azt is, hogy a hallgatók tudása az egyes alapkészségek vonatkozásában eltérő lehet, ugyanúgy, ahogy általában az átlagos nyelvhasználó nyelvismerete sem homogén. Az önértékelések pontatlansága miatt azonban a nyelvtudás szintjére vonatkozó megbízható és részletes képet csak tudásszintmérő tesztekkel alkothatnánk.

Összefüggés-vizsgálatok

Az összefüggés-vizsgálatok során a kilencedik hipotézishez kapcsolódóan a hallgatók nyelvtanulási folyamatának néhány jellemzőjét vetettük össze a nyelvi felkészültségbeli hiányosságokkal és a részkompetenciákra vonatkozó felkészültséggel. A nyelvtanulási folyamat jellemzői közül vizsgáltuk többek között a különórák és a nyelvterületen töltött idő hatását.

Az összefüggés-vizsgálatok érdekes tényeket tártak fel a különórák és a nyelvi felkészültség vonatkozásában: a különórák összefüggésben állnak a nyelvi felkészültséggel, de a feltételezettel ellentétes irányban, mivel a különóra járók nyelvi felkészültségbeli hiányosságai nagyobbak a különóra nem járó hallgatókénál. A különórák és a hiányindex vonatkozásában az 1. csoportnál nagyon kevés esetben (hét tevékenységnél) tapasztalható gyenge összefüggés: a különóra járók nyelvi felkészültségbeli hiányai a nagyobbak. A 2. csoportnál számos nyelvi tevékenység esetén (33 esetben) szignifikánsan magasabb azon hallgatók nyelvi felkészültségbeli hiányindexe, akik különórára jártak. Ez az 1. csoporthoz képest több tevékenységnél és erősebben érvényesül. A különórákat a részkompetenciákra vonatkozó felkészültségekkel összevetve a fentiekhez hasonló eredményt kapunk. A különóra járó hallgatók részkompetenciákra vonatkozó felkészültsége általában alacsonyabb a különóra nem járó hallgatókénál. Ez az összefüggés ismét a 2. csoportnál erősebb: itt minden nyelvi szint és minden nyelvi készség esetén érvényesül. A nyelvszakos hallgatóknál ezzel szemben a B2 és C1 szintű, az íráskészségre vonatkozó állításoknál, és a C2 szintű, a beszédkészségre vonatkozó állításoknál nem mutatkozik különbség.

Az összefüggés-vizsgálatok során vizsgáltuk a célnyelvi környezetben töltött idő nyelvi felkészültségre gyakorolt hatását is. Mindkét képzési iránynál kimutatható, hogy a német nyelvterületen hosszabb időt eltöltő hallgatók hiányindexe alacsonyabb, mint a nyelvterületen kevesebb időt eltöltő társaiké. A nyelvterületen töltött időnek mindkét csoportban pozitív hatása van a beszélgetésekkel és a telefonbeszélgetésekkel kapcsolatos tevékenységekre, valamint a tévéműsorok és filmek megértésére. A nyelvszakosoknál ezen túlmenően a nyelvórákon való aktív részvétellel és az internet használatával kapcsolatban, a gazdasági jellegű képzésben részt vevőknél pedig további, a hallás utáni értéshez kapcsolódó tevékenységeknél mutatható ki a célnyelvi környezetben töltött idő hatása. Mindez azt támasztja alá, hogy a nyelvterületen szerzett nyelvi tapasztalatok fejlesztően hatnak a beszédértésre és a szóbeli interakcióra.

5.4 Az egyes intézménycsoportokban való továbbtanuláshoz szükséges ismeretek

E fejezet a tizedik hipotézishez kapcsolódó eredményeket tartalmazza.

A hallgatókat arra kértük, hogy felsőfokú tanulmányi tapasztalataik alapján adják meg, milyen jellegű és mértékű előismeret és szaknyelvismeret járul hozzá az intézményükben való eredményes tanuláshoz. Eltérő mértékben ugyan, de mindkét csoportban szükség van német nyelvvel kapcsolatos nyelvészeti és nyelvtani ismeretekre, továbbá kisebb mértékben a német nyelvű országok társadalmával, politikájával és földrajzával, valamint kultúrájával kapcsolatos tájékozottságra. Ezen túlmenően a nyelvszakos képzésnél a német irodalom és történelem témaköreiben való jártasság játszik fontos szerepet. A 2. csoportban a német nyelvű országok gazdaságára, kereskedelmére, idegenforgalmára és vendéglátóiparára vonatkozó tudás kap hangsúlyt.

A szaknyelvet illetően mindkét vizsgált intézményi körben közös elvárás a nyelvtani és nyelvészeti szakkifejezések alapos ismerete. Emellett a nyelvtanár- és bölcsészképzésben részt vevő hallgatóknak csupán irodalommal és a történelemmel kapcsolatosan van szükségük néhány alapfogalom megfelelő használatára. A 2.

csoportban a gazdasági szaknyelv jelentősége kiemelkedő. Ezen túlmenően a kereskedelem, a politika és az idegenforgalom témaköreiben a szaknyelv alapfogalmakon túlmenő ismerete fontos, a vendéglátóipar és a földrajz területén pedig csupán néhány kifejezés jelenik meg elvárásként.

5.5 Az intézménycsoportokra jellemző nyelvhasználati sajátosságok megjelenése az új német nyelvi érettségi vizsgában

Az érettségi vizsga korábbi elemzésekor megállapítottuk, hogy a német nyelvi emelt szintű érettségi vizsgában szerepelnek olyan általános elemek, amelyek a német nyelven való tanulással kapcsolatosak. Emellett a második hipotézishez kapcsolódóan azt is számba vettük, hogy a vizsgált felsőoktatási intézményekben közös szükségletként megjelenő nyelvtudás mennyiben tükröződik a német nyelvi emelt szintű érettségiben. Mivel az új német érettségi alapvetően készségmérő típusú vizsga, a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges négy nyelvi alapkészség megjelenik a vizsgában is. Az emelt szintű érettségi vizsgarészeit és a felsőoktatási intézményekben való tanuláshoz gyakori nyelvi tevékenységeket összevetve a következő megállapítások tehetők:

- a *Hallott szöveg értése* vizsgarészben sor kerül mind beszélgetések, mind pedig összefüggő szöveg hallgatására, valamint a jegyzetelés is megjelenik a feladattípusok között;
- az *Olvasott szöveg értése* vizsgarészben általános témájú szövegek mellett ismeretterjesztő cikkek is előfordulnak, a jegyzetelés itt is szerepel a feladattípusoknál;
- az *Íráskészség* mérő vizsgarészben hosszú összefüggő szöveget kell létrehozni;
- a *szóbeli vizsgarészben* szóbeli interakcióra és összefüggő szöveg létrehozására is sor kerül.

A vizsgán nem kerül sor semmilyen formában a közvetítés készségének mérésére. A mindkét csoportban szükséges német nyelvű országok társadalmával, politikájával és földrajzával, valamint kultúrájával kapcsolatos ismeretek a témákban, a felhasznált és létrehozandó szövegekben jelenhetnek meg, a német nyelvvel kapcsolatos nyelvészeti és nyelvtani ismeretek mérése azonban nem része a vizsgának. Mivel a szükséges nyelvtudás szintjére vonatkozóan az érvényességvizsgálat nem hozott pontos információt, ezzel kapcsolatban csak feltételezni lehet, hogy a hallgatók nyelvtudási szintjével kapcsolatos elvárások esetenként – főként az 1. intézménycsoportban – meghaladhatják az emelt szintű érettségi B2 szintjét.

Az egységes német érettségi vizsgában nem jelennek meg – vagy nem hangsúlyosan jelennek meg – az egyes intézménycsoportokban kiemelten fontos területek közül a következők: irodalmi szövegek olvasása, rövid tanulmány írása, a szakmai orientációnak megfelelő témák és a szakmai nyelvhasználat elemei.

6. Összefoglalás, következtetések, javaslatok

A dolgozat a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges németnyelv-tudással kapcsolatos kérdésekre keresett válaszokat. A Németországban a németnyelv-tudás igazolására a felsőoktatási intézmények széles köre által elfogadott nyelvi vizsgák elemzésekor megállapítottuk, hogy ezek nem távolodnak el nagyon a magas szintű általános nyelvhasználatot mérő nyelvi vizsgáktól. Mivel a felsőoktatási kontextusban jellemző tudományos nyelvhasználat erősen tudásterület-függő, a továbbtanulási aspirációik szempontjából heterogén diákságot megcélzó vizsgák csak a tudományos nyelvhasználat általános alapelemeit és a felsőoktatási tanulmányokhoz szükséges általános nyelvhasználatot jeleníthetik meg. Ezek alapján az *első hipotézist* elfogadjuk.

Az idegennyelv-tudás társadalmi jelentőségének növekedésével a hazai felsőoktatás erre vonatkozó elvárásai is nőttek, az európai fejlődési folyamatokhoz való alkalmazkodás pedig az idegen nyelvű és szaknyelvi

képzések kínálatának további bővítését teszi szükségessé. Emellett a kilencvenes évek óta nő a nemzetközi mobilitásba bekapcsolódó hallgatók száma. Ezért lényeges, hogy a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges nyelvtudás alapelemei megjelenjenek a közoktatásban is, megtörténjen a nyelvtudás ezirányú megalapozása. A német nyelvi érettségi vizsga dokumentumainak elemzése és a német érvényességvizsgálat eredményeivel való összevetése a *második hipotézist* alátámasztva bebizonyította, hogy az új német nyelvi érettségi vizsgában szerepelnek olyan általános elemek, amelyek az idegen nyelven való tanulással kapcsolatosak. Mivel azonban új érettségi egyik alapvető jellemzője az egységesség, a vizsga – jelen formájában – csak az általános, mindenki számára szükséges nyelvtudást mérheti, nem alkalmas viszont a különböző speciális nyelvhasználati igények megjelenítésére.

A német nyelvi érvényességvizsgálat lényeges információkat tárt fel az adatokat szolgáltató felsőoktatási intézmények hallgatóinak németnyelv-tanulási folyamatáról, valamint az intézmények körében jellemző németnyelv-használatról. A nyelvtanulási előzményekre vonatkozó *harmadik hipotézist* elfogadjuk, mivel az eredmények azt mutatták, hogy a két intézménycsoport hallgatóinak nyelvtanulási folyamatában vannak ugyan közös elemek, de számos eltérés mutatkozik. Összeségében elmondható, hogy a nyelvszakosok között többen vannak, akik hosszabb ideig és intenzívebben tanulták a nyelvet. A *negyedik hipotézist* igazolták azok az eredmények, amelyek szerint mindkét csoport hallgatóinak nagy része tanulta a német nyelvet különórákon, továbbá német nyelvterületen való tartózkodása során. Az *ötödik hipotézis* a hallgatók jelenben érvényes nyelvhasználati gyakorlatára és a jövőre vonatkozó elképzeléseire vonatkozott. A nyelvszakosok a jelenben érvényes általános nyelvhasználat vonatkozásában gyakrabban alkalmazzák a német nyelvet, a nyelvhasználat jellemzői azonban hasonló vonásokat is mutatnak a két csoportban. A nyelvszakos és a gazdasági jellegű képzésben részt vevő hallgatók jövőre vonatkozó elképzelései mindkét szempontból közelebb esnek egymáshoz. Ennek megfelelően a hipotézis az általános nyelvhasználat vonatkozásában csak részben igazolódott be. A tanuláshoz kapcsolódó németnyelv-használatot illetően a nyelvszakos hallgatóknál szinte minden tanulással kapcsolatos nyelvhasználati tevékenység nagyobb szerepet játszik. A nyelvszakosok a jövőben a jelenhez képest sokkal kisebb jelentőséget tulajdonítanak a tanuláshoz kapcsolódó nyelvhasználatnak, így a két csoport közötti erős különbség tompul, de továbbra is meghatározó marad. Ezért az ötödik hipotézist a tanuláshoz kapcsolódó nyelvhasználat vonatkozásában elfogadhatjuk. A hallgatók munkával kapcsolatos elképzeléseinél különbségként jelenik meg, hogy a nyelvszakosok szinte az összes munkához kapcsolódó tevékenységnél gyakoribb nyelvhasználatra számíthatnak. Meghatározható azonban a tevékenységeknek egy olyan köre, amelyet mindkét csoport tervei szerint a sokszor végzett tevékenységek közé tartoznak, így az ötödik hipotézist a munkához kapcsolódó nyelvhasználatra vonatkozóan részben elfogadhatjuk.

A nyelvhasználat gyakoriságára vonatkozó adatok a nyelvi készségek és a nyelvi tevékenységek vonatkozásában megerősítették a *hatodik hipotézist*. Az eredmények alapján mindkét vizsgált intézményi körben szükség van a négy nyelvi alapkészségre és a közvetítésre. A különböző nyelvi tevékenységi formák alapján kirajzolódnak a vizsgált intézménycsoportokban elvárt nyelvtudás közös jellemzői, ezen túlmenően e kategóriák mentén felvázolhatóak az egyes intézménycsoportokra jellemző nyelvhasználat sajátosságok is. A nyelvi szint vonatkozásában a tudásszint meghatározására alkalmazott közvetett módszer azt az eredményt hozta, hogy a hallgatók tudása általában megfelel a B2 szintnek, de nem fedi le maradéktalanul a C1-es nyelvi szintet. Az itt felvázolt kép pontosításához, a nyelvi szintre vonatkozó igények részletesebb meghatározásához e területen további kutatás szükséges. Az érvényességvizsgálat eredményei megerősítették a *hetedik hipotézist*: a

nyelvszakos hallgatók a közvetítés kivételével szignifikánsan többször használják a különböző nyelvi készségeket, mint a gazdasági jellegű képzésben részt vevők, valamint az egyes nyelvi tevékenységek – néhány kivételtől eltekintve – szintén szignifikánsan gyakoribbak a nyelvszakos képzést kínáló intézményekben. Ugyanakkor meghatározható a nyelvi tevékenységeknek egy olyan közös halmaza, amelyre mindkét intézménycsoportban legalább havonta, illetve legalább félévente szükség van. A vizsgálat a beigazolta a *nyolcadik hipotézist* is és rámutatott arra, hogy a hallgatók felkészültségét számos területen hiányosságok jellemzik: szinte az összes nyelvi készségnél, illetve sok nyelvi tevékenységi formánál. A feltárt hiányosságok támpontot nyújthatnak arra vonatkozóan, hogy az e tanulmányi ágakban továbbtanulni szándékozó diákok nyelvtudását mely területeken kell megalapozni, illetve a felsőoktatásban folyó nyelvi fejlesztésnél mire érdemes figyelmet fordítani.

A 9. hipotézisre vonatkozóan az összefüggés-vizsgálatok során a nyelvtanulási folyamat néhány jellemzőjét, a különórát és a nyelvterületen eltöltött időt vetettük össze a nyelvi felkészültségbeli hiányosságokkal. Arra derült fény, hogy a különóra járók nyelvi felkészültségbeli hiányai nagyobbak, ennek alapján a 9. hipotézist a különóra vonatkozásában elvetjük. Mindkét csoportnál kimutatható azonban, hogy a német nyelvterületen hosszabb időt eltöltő hallgatók hiányindexe alacsonyabb, mint a nyelvterületen kevesebb időt eltöltő társaiké. Ebben a vonatkozásában tehát a 9. hipotézist teljes mértékben elfogadhatjuk.

Az eredmények alapján elfogadhatjuk a *tizedik hipotézist* is: a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges egyéb ismeretek vonatkozásában is eltérők az intézménycsoportok elvárásai, de itt is találhatóak olyan közös pontok, amelyek támpontot nyújthatnak az új érettségi vizsga továbbfejlesztéséhez. Eltérő mértékben ugyan, de mindkét csoportban szükség van német nyelvvel kapcsolatos nyelvészeti és nyelvtani ismeretekre, továbbá kisebb mértékben a német nyelvű országok társadalmával, politikájával és földrajzával, valamint kultúrájával kapcsolatos tájékozottságra.

A közoktatás lehetőségeinek és a felsőoktatás elvárásainak összehangolása, valamint az általános nyelvtudás fejlesztése mellett a tanulók továbbtanulási aspirációit is figyelembe vevő nyelvoktatás segítheti a nyelvtanítás és -tanulás eredményességének növelését. A közoktatás és felsőoktatás határán álló érettségi vizsga továbbfejlesztése révén jelentősen hozzájárulhat e folyamatokhoz. Az érvényességvizsgálat eredményei alapján a következő javaslatok fogalmazhatóak meg német nyelvi érettségire vonatkozóan:

1. További kutatásokra van szükség azon a területen, hogy a különböző felsőoktatási intézményekben való tanuláshoz szükséges németnyelv-tudás elemei hogyan jelenhetnek meg az emelt szintű vizsgában.

Az értékeléssel kapcsolatos kutatások fejlődési iránya a tanulói teljesítményértékelés komplexebb megközelítése felé mutat. Ehhez kapcsolódik, hogy a középiskolai tanulmányok figyelembevétele az érettségiben – például portfólió formában – lehetőséget kínálna az egyéni nyelvtanulási célok szempontjából fontos tartalmak megjelenítésére, és ezáltal a vizsga társadalmi elfogadottságának növelésére is. A portfólióban olyan, a továbbtanulási irányhoz kapcsolódó, önálló kutatást és témafeldolgozást igénylő projektmunkák is helyet kaphatnának, amelyek a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges nyelvhasználatot is dokumentálnák. Megjegyzendő azonban, hogy mindez nem jelentheti az érettségi reform azon lényeges alapelveinek meghaladását, hogy a középiskolai záróvizsga tartalmainak kialakításakor ne a felsőoktatásé legyen a meghatározó szerep.

2. A vizsgált intézménycsoportokban a fordítás és közvetítés fontos szerepet játszik. Az érettségi további fejlesztéséhez szükség lenne annak feltárására, hogy a fordítás milyen funkcióban szerepel a felsőoktatásban (szakmai orientációnak megfelelő nyelvhasználat vagy hagyományos nyelvoktatási módszer). Az eredmények függvényében vizsgálni kell, hogy a közvetítés milyen formában és milyen értékeléssel jelenhetne meg az emelt szintű vizsgán.

3. További kutatások szükségesek az érettségi nyelvi szintjét illetően: hogyan alakul a közoktatás teljesítőképesége, illetve milyen társadalmi elvárások érvényesülnek, valamint ezek alapján megjelenhet-e a C1 szint a vizsgán.

4. Mivel a vizsgát potenciálisan felhasználó felsőoktatási intézmények német nyelvvel kapcsolatos elvárásai heterogének, szükség van arra, hogy az érettségi bizonyítvány differenciált képet nyújtson a tanulók tudásáról: például az egyes vizsgarészekben elért eredmények külön is jelenjenek meg, illetve segítse szöveges értékelés az eredmények értékelését.

A dolgozatban bemutatott kutatás a feltételekből adódóan csak a német nyelvre korlátozódott. A kétszintű képzési rendszer megszilárdulásával a jövőben indokolttá válik a németnyelv-használat jellemzőinek újabb vizsgálata. Szükség lenne továbbá olyan kutatásokra, amelyek a továbbtanuláshoz szükséges nyelvtudást az intézmények tágabb körében, minden tanulmányi ágat és idegen nyelvű és/vagy idegen nyelvi képzési formát átfogva vizsgálják, a különböző idegen nyelvekkel kapcsolatos felsőoktatási igényeket egymással összevethető módon tárják fel, továbbá a nyelvtudás érvényességét a társadalmi lét egyéb területein is kutatják.

Hivatkozások:

40/2002. (V.24.) OM rendelet az érettségi vizsga részletes követelményeiről

Deutsche Sprachprüfung für den Hochschulzugang (DSH) – Musterprüfungsordnung.
http://www.fadaf.de/de/de/aktuelles/neue_rahmenordnun_2004.pdf

Einhorn Ágnes (2007): Az idegen nyelvi érettségi vizsga reformja. In: *Vágó Irén* (szerk.): Fókuszban a nyelvtanítás. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 73 –106.p.

Horváth Zsuzsanna (1998): Anyanyelvi tudástérkép. Budapest, Országos Közoktatási Intézet.
334 p. – [Mérés – értékelés – vizsga 4.]

Kleines Deutsches Sprachdiplom. Prüfungsbeschreibung. Goethe-Institut, München
<http://www.goethe.de/dll/prf/pba/kds/bst/deindex.htm>
Letöltés dátuma: 2006.06.30

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés. (2002)
Pedagógustovábbképzési Módszertani és Információs Központ Kht.

Major Éva (2000): Milyenfajta angol nyelvtudásra van szükség a nyelvigényes munkakörökben? Vizsgálat a munkaadók elvárásainak felmérésére. *Modern Nyelvtanítás*, 1. sz. 33–49. p.

Rahmenordnung über Deutsche Sprachprüfungen für das Studium an deutschen Hochschulen.
Beschluss des 202. Plenums der Hochschulrektorenkonferenz vom 08.06.2004
Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 25.06.2004
http://www.fadaf.de/de/aktuelles/neue/_rahmenordnung_2004_pdf
Letöltés dátuma: 2005. 05. 17..

Milanovic, M. (Hrsg.)(1997): Gemeinsame Europäische Rahmenrichtlinien für den Fremdsprachenunterricht.
Praktische Anleitung für Prüfer. Council of Europe.

TestDaF-Prüfungsordnung. TestDaF Institut.
www.testdaf.de/dokumente/pruefungsordnung.pdf
Letöltés dátuma: 2006.02. 15.

Zentrale Oberstufenprüfung. Prüfungsbeschreibung. Goethe-Institut, München.
<http://www.goethe.de/dll/prf/pba/zop/bst/deindex.htm>
Letöltés dátuma: 2006. 06. 29.

Publikációk és előadások jegyzéke

1. Publikációk

Az érettségizők német íráskészségéről. Az új érettségi első próbamérésének tanulságai.
Modern Nyelvoktatás, 2000. 1.sz. 51–55.p.

Szerzőtárs: Einhorn Ágnes

Prüfungen und Tests – Portfolio und Selbstbeurteilung. Sektionsbericht.

Deutschunterricht für Ungarn, 2001.3–4.sz. 57–60.p.

Az új német nyelvi érettségi vizsga íráskészséget mérő vizsgarésze.

In: Kárpáti Eszter – Szűcs Tibor (szerk.)(2002): *Nyelvpedagógia. Iskolakultúra. Pécs.* 210–217.p. (Iskolakultúra-könyvek 12)

Az íráskészség értékelése.

In: Einhorn Ágnes (szerk.)(2004): *Az érettségiről tanároknak. Német nyelv.* Budapest, OKI.157–222.p. CD–ROM

A felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges németnyelv-tudás.

In: Klaudy Kinga – Dobos Csilla (szerk.)(2006): *A világ nyelvei és a nyelvek világa. A XV. MANYE Kongresszus előadásai. (A MANYE Kongresszusok előadásai 2.)* MANYE – Miskolci Egyetem, Pécs-Miskolc. 357–362. p.

A felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges nyelvtudás.

Iskolakultúra, 2007. 8.sz. 49–59.p. www.iskolakultura.hu

Die zum Germanistikstudium notwendigen Deutschkenntnisse

Deutschunterricht für Ungarn, 2007. 1–2.sz. 96–108.p.

Német nyelvi érvényességvizsgálat a felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges nyelvtudás szempontjából.

In: Sárdi Csilla (szerk.)(2008): *Kommunikáció az információs technológia korszakában. A XVII. MANYE Kongresszus előadásai. (A MANYE Kongresszusok előadásai 2.)* MANYE – Kodolányi János Főiskola, Pécs-Székesfehérvár. Előkészületben.

2. Előadások

Az új német nyelvi érettségi vizsga íráskészséget mérő vizsgarésze.

XI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Pécs, 2001. április 17.–19.

Der Prüfungsteil Schriftlicher Ausdruck im neuen Abitur für DaF.

XII. Internationale Tagung der Deutschlehrerinnen und Deutschlehrer.
Luzern, 2001. július 30. – augusztus 4.

Értékelési szempontok a német nyelvi érettségi vizsga produktív készségeket mérő vizsgarészeiben.

Magyarországi Némettanárok Egyesületének Kongresszusa. Budapest, 2002. febr. 23.

A felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges németnyelv-tudás. A nyelvszakos képzés.

XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Miskolc, 2005. április 7–9.

A felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges németnyelv-tudás.

V. Országos Neveléstudományi Konferencia. Budapest, 2005. október. 6–8.

Német nyelvi érvényességvizsgálat a felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges nyelvtudás szempontjából.

XVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Siófok, 2007. április 19–21.